

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَلَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ
وَلَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ
وَلَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ
وَلَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ
وَلَقَدْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْمُبِينَةِ

TOPKAPI SARAYI'NDA MİMAR İMZALARI¹

Abdülhamit Tüfekçioğlu*

Gönderilme Tarihi: 29.05.2023 - Kabul Tarihi: 20.06.2023

Özet

Topkapı Sarayı, yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin idare merkezi olmasının yanında simge yapılarından biri olarak da tarihteki yerini almıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinde inşasına başlanan ve döneminde "Sarây-ı Cedid" olarak bilinen bu saray, Sultan Abdülmecid'in Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırmasına kadar olan süreçte hanedan ailesi, ağalar ve Harem çalışanları gibi çok sayıda insana ev sahipliği yapmıştır. Devlet teşkilatının büyüyen yapısı ve ihtiyaçlarına binaen süreç içinde gelişen inşa faaliyetleri, farklı mimari üslupları ve tezyinat anlayışlarını da beraberinde getirmiştir.

Sarayın bâniler doğrultusunda gerçekleşen inşa faaliyetlerinde mimar, taşçı, kâşîger gibi çeşitli meslek gruplarına mensup çok sayıda sanatkâr görev almıştır. Bu sanatkârlar, ortaya koydukları eserleriyle Topkapı Sarayı'nın mimari üslubunun şekillenmesinde rol oynamışlardır.

Çalışmamızın konusu Topkapı Sarayı'nın inşa faaliyetlerinde görev almış, yapılarda ismi ve/veya imzası bulunan mimar ve taşçılardır. Bu doğrultuda literatür taraması ve saha araştırması yapılarak Topkapı Sarayı sınırları içerisinde yer alan kitâbeler ve bazı mezar taşları incelenmiştir. Yapılan incelemelerin sonucunda sarayın mimarisinde görev almış Dâvud Ağa, Sedefkâr Mehmed Ağa, Mimar Es'ad Ağa, Ali Kalfa, Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan ve Taşçı Ali Ağa'nın isimlerine ulaşılmıştır.

Çalışmada ayrıca bu sanatkârların gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun ve gerekse payitaht İstanbul'un simge yapılarından biri olan Topkapı Sarayı'nın mimarisinin şekillenmesindeki rolleri araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Topkapı Sarayı, Mimari, Osmanlı Mimari, Sanatkâr, Kitâbe, Mimar, Taşçı, Mimar İmzaları

SIGNATURES OF THE ARCHITECTS IN TOPKAPI PALACE

Abstract

Topkapı Palace has taken its place in history as one of the symbolic structures besides being the administrative center of the Ottoman Empire for centuries. This palace, which was started to be built during the reign of Sultan Mehmed the Conqueror and known as Saray-ı Cedid at that period, hosted many people such as the dynasty family, aghas, and Harem workers until Sultan Abdülmecid had the Dolmabahçe Palace built. Construction works that improved over the years due to the growth and needs of the state organization brought different architectural and decoration styles.

Many craftsmen from various professions such as architects, stonemasons, and tile masters took part in the construction works of the palace, which was carried out in line with the patrons. These artists played a role in shaping the architectural style of Topkapı Palace through their works.

The subject of our study is the architects and stonemasons who participated in the construction works of the Topkapı Palace and whose names and/or signatures are found on the edifices. In line with this purpose, literature reviews and field research were made and inscriptions within the borders of Topkapı Palace and some tombstones were examined. Thus, the names of Dâvud Ağa, Sedefkar Mehmed Ağa, Mimar Es'ad Ağa, Ali Kalfa, Taşçıbaşı (Master Stonemason) Mehmed Pehlivan, and Taşçı (Stonemason) Ali Ağa, who worked at the construction of the palace, were determined.

In the study, the roles of these craftsmen in shaping the architecture of Topkapı Palace, one of the symbolic edifices of the Ottoman Empire and its capital city Istanbul, were also investigated.

Keywords: Topkapı Palace, Architecture, Ottoman Architecture, Artist, Inscription, Architect, Stonemason, Architects' Signatures

1 Bu çalışma, 26. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda yer alan "Topkapı Sarayı Mimarisinde Tespit Edilen Sanatkâr İmzaları" başlıklı tebliğin içinde kısmen sunulmuş fakat yayınlanmamıştır.

1. Osmanlı Mimarisinde Mimar İmzaları

Şüphesiz ki, mimarinin oluşmasında ve gelişmesindeki yegâne faktör insandır. Bu faktör mimarinin biçimlendiği her süreçte kimi zaman bânî ve sanat-kâr, kimi zaman da kullanıcı rolüyle etkili olmuştur. Mimari eser, onu tasarlayan mimar ile birlikte taşçı, kâşîger gibi farklı meslek gruplarına mensup sanatkâr veya zanaatkârların ortak çalışmasının bir sonucu olarak meydana gelir ve bu teşrîk-i mesai şüphesiz bir zenginlik doğurur.

XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da egemen olan Türk-İslâm devletleri bu coğrafyada pek çok mimari eser inşa etmişlerdir. Hatta bu topraklar Anadolu Selçuklu Devleti döneminde, bilhassa XIII. yüzyılda Türk-İslâm mimarisinin merkezi hâline gelmiştir. Bu dönemde Anadolu'da gerçekleşen yoğun inşaa ve imar faaliyetleri bir iş sahası yaratmış, dolayısıyla farklı meslek dallarına mensup ve farklı kültürlerden/bölgelerden gelen sanatkârlara ev sahipliği yapmıştır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasını müteakip, Beylikler döneminde Anadolu'nun siyasi yapısı değişikliğe uğramış ve çok sayıda yerel beylikler/devletler ortaya çıkarak hüküm sürmüşlerdir. Bunlar arasında Osmanlı Devleti, bilhassa XV. yüzyıldan itibaren siyasi gücü ele geçirerek Anadolu ve Balkanlar başta olmak üzere geniş coğrafyalara yayılmıştır. Osmanlıların gerek sahip olduğu kültürel birikim ve gerekse çevre kültürlerin etkisiyle mimari alanda oluşturduğu üslup, zaman içerisinde değişikliklere uğrasa da yaklaşık altı asır hüküm süren bir devletin mimari altyapısını oluşturmuştur. Esasen Osmanlı Devleti kuruluş döneminden itibaren kültürel kimliğini topluma yansıtma aracı olarak genellikle mimariyi kullanmıştır. Hanedan üyeleri ve devlet adamları gibi bânîlerin inşa ettirdikleri yapılar, bu durumun gelenekselleşmesinde pay sahibi olmuştur.

Osmanlı mimarisinin biçimlenmesinde sanatkârların rolü ve etkisi büyüktür. Bunlar arasında yapının tasarım ve inşasından sorumlu mimarların ayrı bir önemi vardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren inşaa faaliyetlerinde rol alan mimarlar, ortaya koydukları eserlere kendi kimliklerini de yansıtmışlardır. Bunun en önemli kanıtı, inşa

ettikleri yapıların üzerinde yer alan imzalarıdır. 1391 tarihli İznik Yeşil Camii'nde "Hacı bin Musa", 1414 tarihli Edirne Eski Camii'nde "Hacı Alaaddin" ve 1419 tarihli Amasya Bayezid Paşa Camii'nde "Ebubekir bin Muhammed ed-Dımaşkı" imzalarında görüldüğü üzere pek çok mimar yapı üzerinde kendisine ait izler bırakmıştır.²

Fatih Sultan Mehmed dönemine gelindiğinde Osmanlı'nın mimarlık sisteminin teşkilatlanmaya başladığı ve kurumsal hâle geldiği düşünülmektedir. Pek çok sanatkârı içinde barındıran ve Cemâat-i Mimarân-ı Hassa (Hassa Mimarlar Ocağı) adı verilen teşkilat, devlet genelindeki tüm yapıların inşasından sorumlu olmuştur.³ Bu kurumsallaşma süreciyle birlikte erken dönem Osmanlı mimarisinde sıkça karşılaşılan yapı üzerindeki mimar imzalarının sayısı azalmıştır. Mimarların adı veya vazifesi gibi unsurları içeren bilgiler, devlete ait belgelerde kayıt altına alınmıştır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hassa Mimarlar Ocağı'nın teşkilatlanmasında aksaklıklar görülmeye başlanmış ve zaman içerisinde kurumun yapısı giderek bozulmuştur. Sultan II. Mahmud dönemine gelindiğinde ise Hassa Mimarlar Ocağı geçirdiği değişim ve dönüşümlerle yeni yapısına kavuşmuştur.⁴

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı sınırları içerisinde yürütülen mimari faaliyetlerde devletin yanı sıra serbest olarak çalışan mimar ve müteahhit bürolarının da etkisi görülmüştür. Bu bürolar bilhassa sivil mimarinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Mimarideki imza geleneği bu kez serbest olarak çalışan mimarlarla devam ettirilmiştir. Bu bağlamda payitaht İstanbul'da Guglielmo Semprini ve Sarkis Tachdjian gibi pek çok mimar, yapı üzerinde imzalarına yer vererek bu geleneğin kökleşmesinde rol oynamıştır.

2 Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976, 378, 388, 403.

3 Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, Erzurum: Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2010, 16.

4 Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, 25.

2. Mimari Özellikleriyle Topkapı Sarayı

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesindeki gücünün en etkileyici sembollerinden biri olan Topkapı Sarayı, İstanbul'da, Haliç ve Marmara Denizi'nin bulunduğu Sarayburnu olarak adlandırılan bölgede yer almaktadır. Yaklaşık dört yüz yıl boyunca Osmanlı sultanlarının ikametgâhı ve devletin idare merkezi olan sarayın bulunduğu alanın Antik Yunan ve Roma dönemlerinde Akropolis olarak kullanıldığı bilinmektedir.⁵ Bizans döneminde "Büyük Saray" adı verilen büyük bir yapı kompleksinin yakınında yer alan bölge, 1453'te İstanbul'un fethi ile Osmanlı yönetimine geçmiş ve Topkapı Sarayı'nın temelleri bu tarihten sonra atılmıştır. Fatih Sultan Mehmed, fetih sonrasında yapılan Eski Saray'ın yerine denize doğru eğimli konumuyla geniş bir manzara sağlayan bu bölgeyi devletin yeni sarayı için seçmiştir. Böylece 1467-1469 yıllarında Topkapı Sarayı'nın inşasına başlanmıştır.⁶ Şüphesiz ki Sultan'ın bu konumu seçmesinde şehrin ulu camisi ya da bir başka ifadeyle mescid-i cuması hüviyetindeki Ayasofya-i Kebir Camii'ne yakınlığı da etkili olmuştur.

Yıllar içerisinde yapılan eklemeler ve inşaa faaliyetleriyle büyüyen saray külliyesinin yapımına ilk olarak bahçe düzenlemeleri ve köşklele başlanmış, ardından Sûr-i Sultânî/Sûr-i Hâkânî ve Bâb-ı Hümayûn adı verilen anıtsal giriş kapısı inşa edilmiştir. Üç avlusu bulunan sarayda bu sur duvarlarının yapılması ile bir ön avlu oluşturulmuştur. Böylece XVI. yüzyılda Topkapı Sarayı üç avlu, bir asma bahçe, köşkler ve surlar ile çevrelenmiş bir dış bahçeden oluşan düzene sahip olmuştur.⁷ Esasen Birûn (Alay Meydanı), Divân Meydanı, Enderûn Meydanı ve Harem olmak üzere dört bölümden ve üç ana avludan meydana gelen saraya girişler, Bâb-ı Hümayûn başta olmak üzere ikinci kapı olan Bâbü's-Selâm ve üçüncü kapı olan Bâbü's-Saâdeden müteşekkil üç ana kapı ve beş adet hizmet kapısı ile sağlanmaktadır.

XIX. yüzyıla kadar çeşitli ilavelerle zenginleşerek büyüme devam eden saray, Osmanlı mimarisinin farklı üsluplarını barındırmasından dolayı önemli bir mimari zenginlik sunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde mimarlığın gelişimini Topkapı Sarayı üzerinden takip etmek mümkündür. Sarayın yapımından XVII. yüzyıla kadar uzanan süreçte inşa edilen yapılarda veya eklemelerde ağırlıklı olarak Osmanlı'nın klasikleşmiş üslubu görülmektedir. XVIII. yüzyıldan itibaren Barok, Rokoko ve Ampir gibi Batı kökenli üsluplar sarayın mimarisi ve tefrişatında etkili olmaya başlamıştır.

3. Kitâbelerde İsimleri Tespit Edilen Mimarlar ve Taşçılar

Topkapı Sarayı'nda yer alan kitâbelerden isimlerini tespit edebildiğimiz mimarlar; Dâvud Ağa, Sedefkâr Mehmed Ağa, Ali Kalfa ve Mimar Es'ad Ağa'dır. Ayrıca mezar taşında "Harem Mimarı" yazan Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan ve kardeşi Taşçı Ali Ağa'nın da Topkapı Sarayı'nın inşa faaliyetlerinde rol aldıkları düşünülmektedir.

3.1. Dâvud Ağa

Mimar Sinan'ın 1588 yılındaki vefatının ardından Dâvud Ağa "ser mimarân-ı hâssa", bir başka ifadeyle "başmimar" olmuş ve bu görevi 1598'deki vefatına dek sürdürmüştür.⁸ Başmimarlığı döneminde pek çok yapının inşası ve onarımından sorumlu olan Dâvud Ağa'nın ismi ve vazifesi; Mehmed Ağa Külliyesi, Topkapı Sarayı Sinan Paşa Köşkü (İncili Köşk) ve Koca Sinan Paşa Külliyesi'nin kitâbelerinde kaydedilmiştir. İnşasını üstlendiği yapılarda Klasik dönem mimari anlayışını şekillendiren Sinan Üslubu'nu tekrarlayan Dâvud Ağa, kendine has üslup özelliklerini de bu yapılara taşımıştır.⁹ Mimarın ismi, Topkapı Sarayı'ndaki Zülüflü Baltacılar Koğuşu ve İncili Köşk'te yer alan kitâbelerde geçmektedir.

5 Ümran Karahasan, *Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları*, Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005, 9.

6 Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, İstanbul: Epoch Yayınları, 1985, 6.

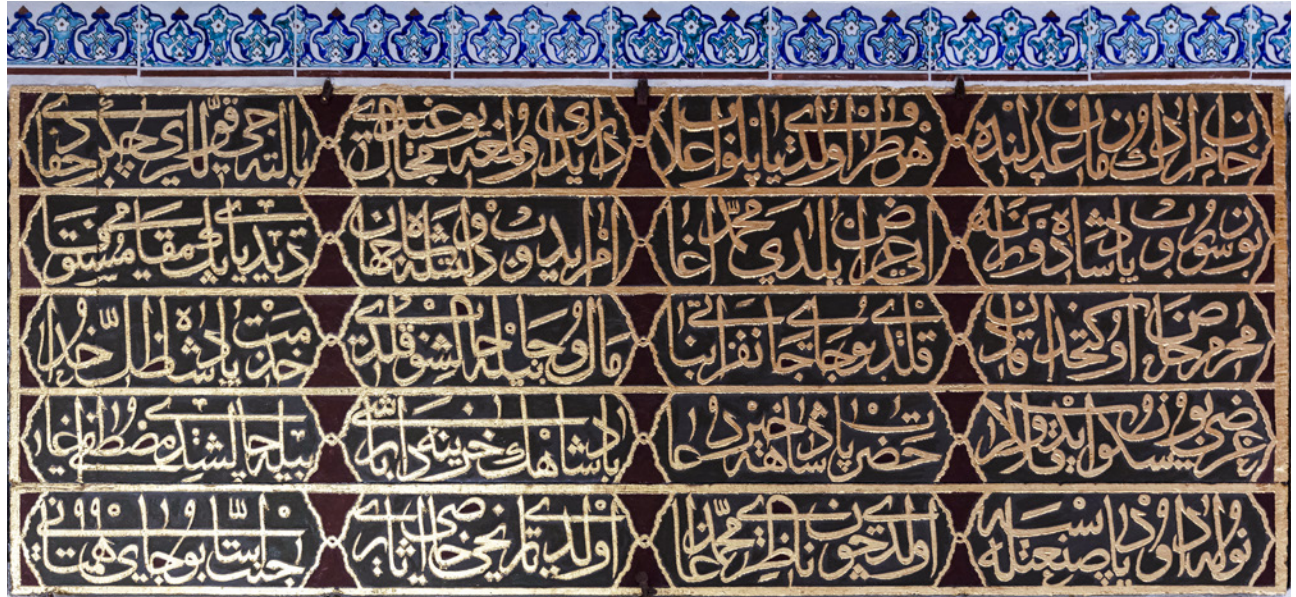
7 Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, Çev. Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, 32.

8 Semavi Eyice, "Dâvud Ağa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 24.

9 Abdülhamit Tüfekçioğlu, Şerif Tümer, "Mimar Dâvud Ağa'nın İmzalı Eserleri ve Üslubu", *Mukaddime*, 10 (2019), 115-116.

1 Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun giriş kapısı

2 Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun giriş kapısındaki kitâbe

Topkapı Sarayı'nın kuzeydoğu köşesindeki bir set üzerine inşa edilen Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun Harem girişi üzerindeki celî sülüs hatlı ve H. 995 (M. 1586/1587) tarihli manzum kitâbesinin şairi Âsârî'dir. (Resim 1-2)

3 Kitâbede Dâvud Ağa'nın isminin "Nola Dâvud yapsa san'atla" şeklinde geçtiği kartuş

4 İncili Köşk

- 1- *Han Murad'ın zamân-ı adlinde / Her taraf oldu yapulub âlâ / Dar idi olmağa yoğidi mecâl / Baltacı kulları çekerdi cefâ*
- 2- *Yüz sürüp pâdişâh-ı devrâna / Ânu arz eyledi Mehmed Ağa / Emr edüp devlet ile şâh-ı cihân / Dedi yapun makâmı müstevfâ*
- 3- *Mahrem-i has o Kethüdâ Kadın / Kıldı bu cây-ı can-fezâyı binâ / Mâl ü câmyle çalısub kıldı / Hıdmet-i pâdişâh-ı zıll-ı Hudâ*
- 4- *Garazi bu sükûn edüb kılalar / Hazret-i pâdişâha hayır dua' / Pâdişâhın hazinedarbaşı / Bile çalışdı Mustafa Ağa*
- 5- *Nola Dâvud yapsa san'atla / Oldu çün nâzırı Mehmed Ağa / Oldu târihi hâssı Âsârî / Cennet-âsâ bu cây-ı bi-hemtâ 995*

Kitâbede yer alan “Nola Dâvud yapsa san'atla” ifadeleriyle (Resim 3) Dâvud Ağa'nın sanatkarlığı ve maharetine vurgu yapılmıştır. Ayrıca kitâbe metninden, yapının inşasından sorumlu bina emininin Mehmed Ağa olduğu anlaşılmaktadır. “Bina Emini”, “Bina Nazırı” ve “Mütevelli” gibi kavramlar sanat tarihi ve epigrafik çalışmalarda mimari ve inşai süreç içerisinde değerlendirilmektedir. Bahsi

geçen bu bina emininin Fatih Çarşamba'da külliyesi olan Dârüssaâde Ağası Habeşi Mehmed Ağa olması muhtemeldir. Mehmed Ağa Külliyesindeki inşa kitâbesinde de mimar olarak Dâvud Ağa'nın ismi geçmektedir.

Zülüflü Baltacılar Koğuşu'nun dışında, Divan Avlusu'ndan Harem'e girilen kapılar ve bu kısımdaki çeşmelerin bulunduğu mekânlarda herhangi bir mimar ismi geçmese de eserlerin inşa tarihi ve üslubu dikkate alındığında Dâvud Ağa'ya atfedilmesi mümkündür.

Dâvud Ağa'nın mimarı olduğu bir diğer yapı, Topkapı Sarayı'nın doğusundaki İncili Köşk'tür. Bizans dönemine ait Marmara surları üstünde yer alan ve Koca Sinan Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Sultan III. Murad'a hediye olarak sunulan bu yapının önemli bir bölümü, XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlanan Rumeli Demiryolları'nın inşası sırasında yıkılmıştır.¹⁰ Yapının kemerli açıklıklara sahip alt katı ve burada yer alan çeşmesi ise sağlam biçimde kalabilmiştir. (Resim 4)

10 Semavi Eyice, “İncili Köşk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 9, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 278.

5 İncili Köşk'te bulunan çeşme

Köşkün deniz cephesine bakan çifte kemerinin arasındaki bu çeşmenin celî sülüs hatlı ve H. 998 (M. 1589/1590) tarihli manzum kitâbesinin şairi Sâi Efendi'dir. (Resim 5)

- 1- *Bihamdillâh ki Sultân ibn-i sultân / Şeh-i âdil Murâd bin Selîm Hân / Edip dünyâyı adliyle bî muammer*
- 2- *Yedi iklimi kıldı hep musahhar / Sinan Paşa'ya edip emr-i âlî / Binâ kıldı bu kasr-ı bî-misâli*
- 3- *Tasarruflar kılıp mi'mârî Dâvud / Nice sanâtlar etdi onda mevcûd / İçip bu çeşmeden bây u gedâlar*
- 4- *Edeler şâh-ı devrâna duâlar / Çü câri oldu bu ayn-ı revân-bahş / Dedi târihi Sâi Mâ'-i cân-bahş*

Kitâbede yer alan “*Tasarruflar kılıp mi'mârî Dâvud / nice sanâtlar etdi onda mevcûd*” ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Dâvud Ağa'nın sanatından övgüyle bahsedilmiştir. Dâvud Ağa'dan başka Topkapı Sarayı'ndaki kitâbelerde adı geçen başmimarlardan biri de Sedefkâr Mehmed Ağa'dır.

3.2. Sedefkâr Mehmed Ağa

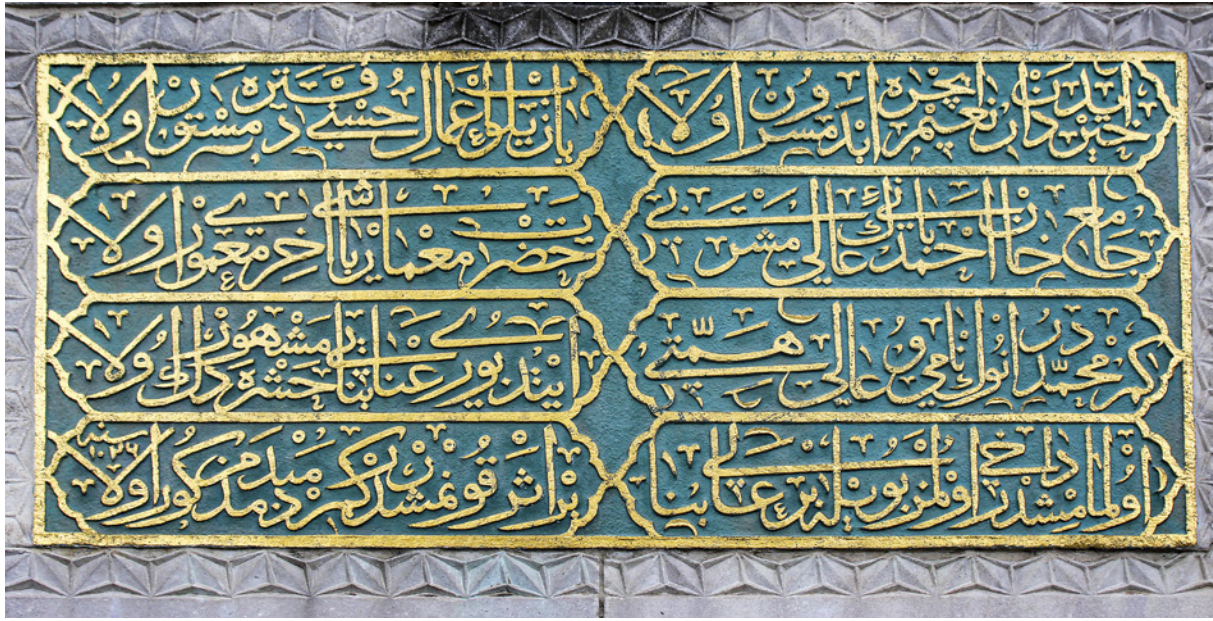
Kanûnî Sultan Süleyman döneminde, 1562-1563 yılında Rumeli'den devşirme olarak gelen Sedefkâr Mehmed Ağa'nın doğum yeri ve tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Literatürde geldiği yerin Kalkandelen veya İlbasan olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Mimar Sinan ekolünden gelen Sedefkâr Mehmed Ağa, 11 Ekim 1606 tarihinde başmimar olmuştur.¹¹ Başmimarlığı döneminde Sultanahmet Külliyesi başta olmak üzere pek çok yapının inşa ve imar faaliyetlerinde görev almıştır. Sedefkâr Mehmed Ağa'nın biyografisi niteliğinde olan *Risâle-i Mi'mâriyye*, 1614 yılında Câfer Çelebi tarafından yazılmıştır.¹²

Sedefkâr Mehmed Ağa'nın ismi, Sultanahmet Camii'nin avlusunun kuzey duvarında bulunan, H. 1026 (M. 1717) tarihli ve celî sülüs hatlı kitâbede “*Hazret-i mi'mârbaşı âhiri ma'mûr ola / Kim Mehmed'dir anun nâmı ve 'âlî himmeti / Etdi bu ra'nâ binâyı haşre dek meşhûr ola*” ifadeleriyle yer almaktadır. (Resim 6) Benzer bir uygulama, Topkapı Sarayı'ndaki Has Oda'nın kuzeybatısında, Destimal Odası cihetindeki küçük avluda yer alan H. 1027 (M. 1618) tarihli kitâbede de tespit edilmiştir. Sivri kemer formlu mermer levha üzerine kabartma tekniğiyle hakkedilen kitâbe, beş satır hâlinedir ve toplam on kartuştan oluşmaktadır. (Resim 7) Kitâbenin metni şöyledir:

- 1- *Meded yâ Rab hâcât-ı münâcâtım icâbet kıl / Mükemmel eyle zâtında saâdetdür hidâyetdür*
- 2- *Ne denlü zeyn olursa medhim ile güher zâtı / Olur lü'lüî şehvârdür deryâ-yı rahmetdür*
- 3- *Dahî mi'mâr olan pîr-i mübârek sâhib-i temkîn / Muhammed Ağa ol mes'ûd ederdî cehd-i gayretdür*

11 Ahmet Vefa Çobanoğlu, “Mehmed Ağa, Sedefkâr”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: TDV Yayınları, 2003, 430. Mimar için ayrıca bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, *Mimar Mehmed Ağa ve Eserleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

12 Orhan Şaik Gökyay, “Risâle-i Mimâriyye-Mimar Mehmed Ağa Eserleri”, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976, 113-215; Câfer Efendi, *Risâle-i Mi'mâriyye*, Der. İ. Aydın Yüksel, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2005.

6 Sultanahmet Camii'nin kuzey avlusunda, Sedefkâr Mehmed Ağa'dan bahseden kitâbe

7 Topkapı Sarayı'nda Sedefkâr Mehmed Ağa'nın isminin geçtiği kitâbeler

4- İlâhî bu iki zâta inâyet merhamet et kim / Biri mi'mâr -ı zâhirdir biri Nûr-ı Hidâyetdür

5- Okurdu şâhid-i Gaybî sebk sâlâr hâtifden / Dedi kıl târîhinde cehd mübârek bâd alâmetdür 1027

8a

8b

8a-b Kitâbede Sedefkâr Mehmed Ağa'nın ismi şu beyitte geçmektedir:

"Dahi mi'mâr olan pîr-i mübârek sâhib-i temkin / Muhammed Ağa ol mesûd ederdî cehd-i gayretdür"

Sultanahmet Camii'ndeki mimar kitâbesiyle bu kitâbe karşılaştırıldığında, her iki eserin de tarih, metin, yazı ve üslup açısından benzer özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu benzerliklerden hareketle Topkapı Sarayı'ndaki kitâbenin de Sedefkâr Mehmed Ağa'ya ait olduğu kanaati doğmaktadır. Topkapı Sarayı'ndaki kitâbede, mimardan *"pîr-i mübârek"* ve *"sâhib-i temkin"* ifadeleriyle övgüyle bahsedilmiştir. (Resim 8) Buna ek olarak *"İlâhî bu iki zâta inâyet merhamet et kim / Biri mi'mâr-ı zâhirdir biri Nûr-ı Hidâyetdür"* mısralarında, mimarın

ismiyle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) isimlerinin aynı olmasına vurgu yapılarak Peygamberimizin hidâyet nuru kişiliğiyle insanlığı imârına, Sedefkâr Mehmed Ağa'nın ise mimarlık vasfıyla binaları inşasına atıf yapılmıştır.

Bu kitâbenin alt kısmında, yine aynı şekilde mermer malzemeye kabartma tekniğiyle dört satır ve on altı kartuş hâlinde hakkedilmiş ikinci bir kitâbe daha yer almaktadır. Kitâbe düzeni ve yazı üslubundaki benzerliklerden hareketle iki kitâbenin de birbiriyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.

Allah'a hamd, Peygamberimize salât ü selâm ve sahâbeye dua cümleleriyle başlayan kitâbenin on bir ve on ikinci mısralarındaki "Odabaşı olan Câ'fer Ağa ol server-i bâlâ / Sebeb oldu bu hayrâta çeküb envâ'-ı mihnetdür" ifadelerinden, bâninin Has Odabaşı Cafer Ağa olduğu ve bu kişinin H. 1027 (M. 1618) tarihinde Destimal Odası civarındaki bazı inşa faaliyetlerini Sedefkâr Mehmed Ağa'ya yaptırdığı tespit edilmektedir. Böylece Sultanahmet Camii'nden sonra Topkapı Sarayı bünyesinde de Sedefkâr Mehmed Ağa'nın isminin tespit edilmesi, araştırmamızın kayda değer sonuçlarındandır. Kitâbelerde adı geçen bir diğer mimar ise Mimar Es'ad Ağa'dır.

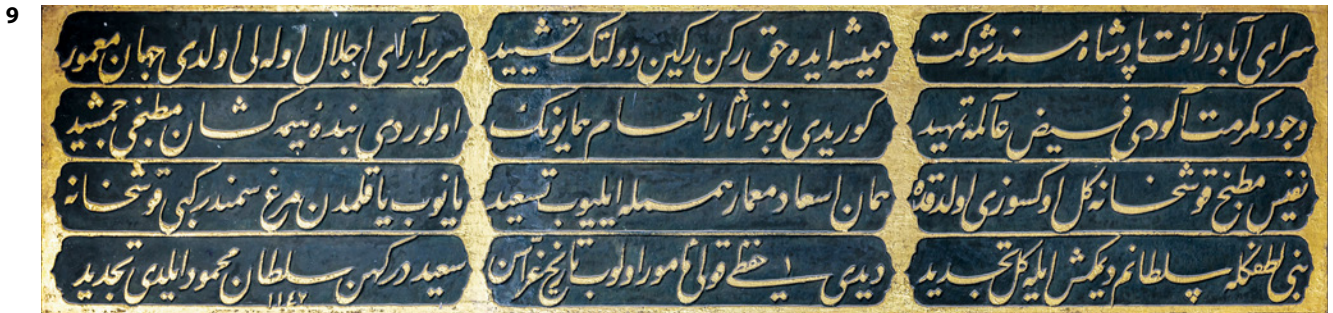
3.3. Mimar Es'ad Ağa

Literatürde hakkında biyografik bir bilgiye rastlamadığımız Es'ad adında bir mimarın ismi, Topkapı Sarayı'nın Enderûn Avlusu'nda yer alan Kuşhâne Kapısı kitâbesinde tespit edilmiştir. Topkapı Sarayı'nın Enderûn Avlusu'nda, Akağalar Koşu'sunun yanında, Kuşhâne yapısını da içine alan Kuşhâne Avlusu yer almaktaydı. Günümüze ulaşmamış bu avluda bulunan ve padişahların yemeklerinin hazırlandığı mekân olan Kuşhâne'nin inşası XVII-XVIII.

yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Harem'e geçişi sağlayan Kuşhâne Kapısı'nda yer alan, şairi Hıfzı Kulu olan, H. 1147 (M. 1134) tarihli ve celî ta'lik hatlı manzum kitâbede Mimar Es'ad Ağa'nın ismi geçmektedir. (Resim 9)

- 1- Saray-âbâd-ı re'fet pâdişâh-ı mesned-i şevket / Hemîşe ide Hak rükn-i rekîn-i devletin teşyîd / Serir-ârâ-yı iclâl olalı oldu cihân ma'mûr
- 2- Vücûd-ı mekremet-âlûdu feyz-i âleme temhîd / Göreydi nev-be-nev âsâr-ı in'âm-ı hümayûnun / Olurdu bende-i hîmekeşân-ı matbahı Cemşîd
- 3- Nefis-i matbah-ı Kuşhâne küll öksüzi oldukda / Heman Es'ad-ı mi'mâr-ı himemle eyleyip tes'îd / Yanıp yakılmadan murg-i semender gibi Kuşhâne
- 4- Beni lutfunla sultânım dememiş eyle tecdîd / Dedi Hıfzî kulu me'mûr olup târih-i garrâsın / Said dergehin Sultan Mahmud eyledi tecdîd 1147

Kitâbede yer alan "Nefis-i matbah-ı Kuşhâne küll öksüzi oldukda / Heman Es'ad-ı mi'mâr-ı himemle eyleyip tes'îd" ifadelerinden anlaşılacağı üzere, Kuşhâne'nin mutfağı yanmış ve Mimar Es'ad Ağa bu yapının inşasını gerçekleştirmiştir. (Resim 10) Mimar Es'ad Ağa'nın yanı sıra yapının üzerinde imzasını tespit ettiğimiz diğer sanatkâr da Ali Kalfâdır.

9 Enderûn Avlusu'nda yer alan Kuşhâne Kapısı kitâbesi

10 Mimar Es'ad Ağa'nın kitâbesinden detay

3.4. Ali Kalfa

Günümüzde Topkapı Sarayı Taş Eserler Envanteri'ne kayıtlı olan mukarnas sütun başlığının üzerindeki kitâbede “*amelü Ali Kalfa fi 22 Muharrem sene 1168*” ifadesi (Resim 11-12) yazılıdır.¹³ Bu kitâbede görülen ve Arapça “işidir, eseridir” anlamına gelen “*amelü*” ifadesi, imza mahiyetindedir. Bu imzada sanatkârın “*kalfa*” olduğuna da vurgu yapılmıştır. “*Amelü*” ifadesinden yola çıkıldığında, Ali Kalfa yalnızca bu sütun başlığının sanatkârı olabileceği gibi, başlığın ait olduğu yapının mimarı da olabilir.

Topkapı Sarayı'nın inşaa faaliyetlerinde görev yapmış sanatkârlar arasında Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan ve Taşçı Ali Ağa da bulunmaktadır. Karacaahmet Mezarlığı'nda medfun olan bu sanatkârların mezar taşlarından hareketle saray bünyesinde çalıştıkları düşünülmektedir.

11 Topkapı Sarayı'ndaki mukarnas sütun başlığı

12 Mukarnas sütun başlığında Ali Kalfa'nın “*amelü Ali Kalfa fi 22 Muharrem sene 1168*” şeklindeki imzası

13 Taşçıbaşı
Mehmed Pehlivan'ın
mezar taşı

3.5. Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan ve Taşçı Ali Ağa

Topkapı Sarayı'ndaki yapılarda yer alan kitâbelerin dışında, sarayın inşa faaliyetleriyle uğraşmış sanatkârları çok sayıda arşiv belgesi ve üzerlerinde isimleri, vazifeleri gibi biyografik unsurların yazılı olduğu mezar taşlarından tespit etmek mümkündür.

Karacaahmet Mezarlığı 8. Adada yer alan, Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan'a ait, H. 1206 (M. 1791) tarihli mezar taşında sanatkârın "Taşçıbaşı" ve "Harem Mimarı" olduğuna vurgu yapılmıştır. Vefat tarihi ve "Harem Mimarı" unvanı göz önüne alındığında, sanatkârın XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Topkapı Sarayı'nın Harem bölümünün inşa ve/veya onarım faaliyetlerinde görev yaptığı anlaşılmaktadır. (Resim 13)

14 Taşçı
Ali Ağa'nın
mezar taşı

Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan'ın mezar taşına yakın bir konumda kardeşi Taşçı Ali Ağa'nın H. 1226 (M. 1811) tarihli mezar taşı yer almaktadır. Mezar taşında Ali Ağa'nın "taşçı" unvanı ve "*Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan'ın biraderi*" olduğu yazılıdır. Bu bilgilere ek olarak sanatkârın "Üsküdarlı" nispetiyle "Üsküdarlı" olduğu belirtilmiştir.¹⁴ (Resim 14)

Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan ve Taşçı Ali Ağa'nın vefat tarihleri arasında yirmi sene vardır. Dolayısıyla bu sanatkârların XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren saray bünyesinde beraber çalıştıkları düşünülebilir.

14 Abdülhamit Tüfekçiöđlü, "Üsküdarlı Taşçılar ve Taşçı İmzalı

Mezar Taşları", X. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019, 111-112.

Sonuç

Yüzyıllar boyunca Osmanlı hanedanına ev sahipliği yapan Topkapı Sarayı, gerek anıtsallığı ve gerekse çok yönlü mimarisiyle devletin simge yapısından biridir. Saray, Osmanlı'nın gelenekselleşmiş mimari üslubunun yanı sıra Barok, Rokoko ve Ampir gibi Batı kökenli üslupları da içinde barındırmaktadır. Buna bağlı olarak hattat, mimar ve taşçı gibi farklı meslek gruplarından sanatkarlar sarayın yapımında görev almışlardır.

Topkapı Sarayı'nın inşasında hizmet veren mimar, taşçı gibi sanatkarlara ilişkin bilgilere bilhassa kitâbeler ve mezar taşlarında yer alan ifadeler üzerinden ulaşılmıştır. Bu sanatkarlardan Dâvud Ağa, Sedefkâr Mehmed Ağa ve Mimar Es'ad Ağa'nın isimleri, Selçuklu ve Erken Osmanlı çağındaki gibi "Ameli filân..." kalıbındaki imzalar şeklinde olmayıp Topkapı Sarayı bünyesindeki yapıların manzum kitâbelerindeki mısralarda geçmektedir. Bu üslup, 16. ve 17. yüzyıllarda imza geleneğinde oluşan yeni anlayışın yansımasıdır. Mukarnaslı bir sütun başlığı üzerinde yer alan Ali Kalfa'nın ismi ise Türk-İslâm sanatında geleneksel bir imza ifadesi olan "amelü" ile birlikte kullanılmıştır. Hem geleneksel anlayışla oluşturulan hem de şiir içindeki mısralarda geçen bu sanatkar isimleri, Topkapı Sarayı bünyesinde farklı imza usullerinin birlikte yer aldığını göstermektedir. Ayrıca bu araştırma sonucunda, Sedefkâr Mehmed Ağa'nın imzasının Sultanahmet Camii'yle birlikte Topkapı Sarayı'nda da tespit edilmesinin sanatkarın biyografisine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bir diğer sanatkar olan Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan'ın Karacaahmet Mezarlığı'nda yer alan mezar taşında "Harem Mimarı" olarak anılması, sanatçının Topkapı Sarayı bünyesinde çalıştığını göstermektedir. Taşçıbaşı Mehmed Pehlivan'ın mezarının yakınında bulunan kardeşi Ali Ağa'nın mezar taşında da "taşçı" ifadesinin görülmesi, bu iki kardeşin beraber çalıştığını düşündürmektedir.

Sonuç olarak, çalışmamızda tespit ettiğimiz mimarlar ve taşçılar hem Osmanlı Devleti'nin hem de payitaht İstanbul'un simgesi olan Topkapı Sarayı'nın mimarisinde etkin rol oynamışlardır. Sarayın mimarisini şekillendiren bir kısım sanatkarın

ismi tespit edilebilmiş olsa da herhangi bir imza bırakmamış, ismi unutulmuş veya gizlenmiş daha nice sanatkarların da sarayın inşasında emeği bulunmaktadır.

Kaynakça

- Ca'fer Efendi. *Risâle-i Mi'mâriyye*. Der. İ. Aydın Yüksel. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 2005.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Mehmed Ağa, Sedefkâr", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 28, Ankara: TDV Yayınları, 2003, 430-431.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa. *Mimar Mehmed Ağa ve Eserleri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.
- Eyice, Semavi. "Dâvud Ağa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 9, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 24-26.
- Eyice, Semavi. "İncili Köşk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 22, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 278-279.
- Eyice, Semavi. *Topkapı Sarayı*. İstanbul: Epoch Yayınları, 1985.
- Gökay, Orhan Şaik. "Risâle-i Mimâriyye-Mimar Mehmed Ağa Eserleri", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976, 113-215.
- Karahasan, Ümran. *Topkapı Sarayı Müzesi Cumhuriyet Dönemi Restorasyonları*. Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2005.
- Mülayim, Selçuk. "Tarih Kitabeli Bir Mukarnas Başlık", *Oktay Aslanapa Armağanı*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1996, 151-162.
- Necipoğlu, Gülru. *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*. Çev. Ruşen Sezer. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Sönmez, Zeki. *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarisinde Sanatçılar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit. "Üsküdarlı Taşçılar ve Taşçı İmzalı Mezar Taşları", *X. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bidiriler*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2019, 93-127.
- Tüfekçioğlu Abdülhamit, Şerif Tümer. "Mimar Dâvud Ağa'nın İmzalı Eserleri ve Üslubu", *Mukaddime*. 10 (2019): 115-139.